

2008 KRİZİ VE SONRASINDA TOPLU PAZARLIK: ALMANYA VE YUNANİSTAN KARŞILAŞTIRMASI

Şebnem Kirazoğlu¹

¹ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7815-3267>

Öz

Ekonomik krizler çalışma ilişkilerini buldukları konjonktür içerisinde etkilemiş ve çalışma ilişkileri, krizlerin çözümüne aranan yanıtlarda en çok müdahaleye uğrayan alan olmuştur. 2008 krizi ile birlikte emek piyasasının temel taşlarından birini oluşturan toplu pazarlık, bu süreç içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinde krize çözüm olarak aranan yanıtlar içerisinde kullanılan önemli bir araç olmuştur. Avrupa Birliği'nde krizin çalışma ilişkilerine ilişkin etkisi ile ilgili tek bir bakış açısı oluşturulamamaktadır. Kimi ülkeler krizden derinden etkilenerek yoğun işsizlik ile karşı karşıya kalırken kimi ülkelerde krizin etkisi alınan ulusal önlemler ile neredeyse yok sayılacak seviyededir. Krize AB'nin politikaları dâhilinde cevap arayan Yunanistan ve sosyal ortakların krize verdikleri yanıtlar, alınan ortak karar ve uzlaşma ile hareket eden Almanya arasında toplu pazarlık yapılarında farklılıklar mevcuttur. Bu makalede 2008 krizi ve sonrasında Almanya ve Yunanistan'da toplu pazarlık yapısında meydana gelen farklılıklar mukayeseli olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar ışığında Avrupa'da krize ortak bir tepkinin oluşturulamamasının yanı sıra toplu pazarlık yapısının âdem-i merkeziyete kaydığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2008 krizi, Almanya, Yunanistan, toplu pazarlık

Atıf için:

Kirazoğlu, Ş. (2019). 2008 krizi ve sonrasında toplu pazarlık: Almanya ve Yunanistan karşılaştırması. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8, (22), 273-293.

¹ Öğretim Görevlisi, Doğu Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı, İstanbul, Türkiye
E-posta: skirazoglu@dogus.edu.tr

COLLECTIVE BARGAINING IN 2008 CRISIS AND AFTER: COMPARISON OF GERMANY AND GREECE

Abstract

Economic crises have affected labor relations in their conjunctures and labor relations have been the most intervened field in the responses to the solution of crises. Collective bargaining, which became one of the cornerstones of the labor market with the 2008 crisis, has become an important tool used in the response to the crisis in European Union countries. There is no single perspective on the impact of the crisis on labor relations in the European Union. While some countries are deeply affected by the crisis and face intense unemployment, in some countries the impact of the crisis is almost negligible by national measures. There are differences in the collective bargaining structures between Greece and its social partners seeking answers to the crisis within the EU's policies, with the responses to the crisis, joint decisions and consensus. In this article, the differences that occurred in the collective bargaining structure of Germany and Greece after 2008 crisis are compared. In the light of the researches, it was observed that the collective bargaining structure shifted to decentralization as well as not creating a common reaction to the crisis in Europe.

Keywords: 2008 crisis, Germany, Greece, collective bargaining

Giriş

Çalışma ilişkileri ekonomik krizlere karşı her zaman hassas olmuştur. Değişen çalışma ilişkilerinde, krizin etki alanının geniş olmasındaki sebep kuşkusuz küreselleşmenin etkisidir. 2008 yılında küresel kriz ile başlayan finansal çöküş serbest piyasa ekonomisinin ilerleyişini yavaşlatmış, ABD'nin süper ekonomik güç statüsünü zedelemiştir. Kriz ile birlikte küresel güç ve denge unsurları dağınık bir hal alırken, krizden etkilenen ülkelerin toplu pazarlık yapılarında değişimler yaşanmıştır.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz bölgesel bir kriz olmamasına rağmen her ülkenin ulusal düzeyde aldığı önlemler, farklı toplu pazarlık yapılarını oluşturmuştur.

Krizin etkileri ilk önce şirket düzeyinde hissedilir. Dolayısıyla Avrupa'yı vuran 2008 krizinin etkileri ilk önce şirket seviyesinde küçülme, ücret düzenlemeleri ve iş kayıpları şeklinde gerçekleşmiştir. Sosyal ortakların arenası haline gelen şirket düzeyinde gerçekleştirilen pazarlıklarda ele alınan konular ve önlemler şirketlerin ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir. En temelinden her ülkenin ekonomik alt yapısının farklı olması ve devlet müdahalesi veya sosyal ortakların iş birliğine dayanan önlemler ile krizin etkilerini önlemeye çalışması, krizin her ülkede aynı etkiyi yaratmadığını göstermektedir.

Emek piyasasının temel taşlarından toplu pazarlık, krizin başlangıcından bu yana tehdit altında kalan yapılardan biridir. 1980'lerden beri küreselleşme ile birlikte toplu pazarlığın dönüşümünde âdem-i merkeziyete doğru bir eğilim olduğu bilinmektedir. Ulusal toplu pazarlık sistemleri 2008 yılına kadar sabit kalsa da 2008 krizi ile birlikte bu durum değişikliğe uğramıştır.

Toplu pazarlığın bir endüstri demokrasisi olduğu kadar sosyoekonomik yönetim meselesi olduğunu ifade eden Traxler ve Brandl (2012) göre kriz dönemlerinde sürekli düzenlemelere maruz kalan çalışma ilişkilerinde toplu pazarlık sisteminin zayıflatılması ya da kapsamının erozyona uğramasının ekonomik performansı artırmayacağı gibi, gelir eşitsizliği ile birlikte toplumsal çatışmayı artırabileceği görüşü ifade edilmektedir. Bu çalışma toplu pazarlık yapısında yaşanan değişimi öncelikle krizin diğer krizlerden farkını anlayabilmek adına 2008 krizine ilişkin genel bilgileri içermektedir. 2008 krizinin endüstri ilişkileri üzerindeki etkisine kısaca değinilerek toplu pazarlık yapısında meydana gelen değişimlere odaklanmıştır. Toplu pazarlık yapısındaki değişimlerin ulusal politikalar çerçevesinde oluşturduğu farklılık ve benzerlikleri göstermek amacıyla iki Avrupa ülkesi üzerinden karşılaştırarak ele almaktadır. Kapitalizmin oluşturduğu krizler ile ilgili çıkardığı en radikal ders ise emek piyasasının dışındaki ekonomik konularda emeğe daha yüksek söz hakkının tanınması gerektiğidir.

2008 Krizinden Önce Toplu Pazarlık

Neoliberal düzen içerisinde işverenler ile çalışanlar arasında ilişkiyi düzenleyen kurumlar kökten değişim yaşamıştır. ABD’de düzenlenmiş kapitalist dönemin merkezi bir kurumu, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan büyük şirketler ve sendikalar arasında istikrarlı bir toplu pazarlık şeklindeydi. ABD tarihinde ilk kez, ekonominin büyük bir bölümünde ücretler, saatler ve çalışma koşulları şirketler ve işçi sendikaları arasındaki müzakere ile belirlenmiştir. Bu büyük şirketlerin yanı sıra madencilik, inşaat, nakliye, güç, iletişim, toptan ve perakende ticaretin bazı bölümlerinde ve çeşitli hizmetlerde egemen olan üretim endüstrilerinin çoğunda gerçekleşti. Toplu pazarlık temel olarak büyük şirketler arasında yapılmakla birlikte, inşaat gibi küçük şirketlerin ağırlıklı olduğu bazı sektörlerde de rol oynamıştır (Kotz, 2015, s.26).

Toplu pazarlık sisteminin birçok büyük dönüşümü, kriz ve ekonomik kargaşa zamanlarında ya da sonrasında meydana gelmiştir. Örneğin; mevcut ekonomik krizden önce, 1970’lerin enflasyonist (petrol) şokları, ülkeler arasındaki hız ve şekil farklılıklarına rağmen, ulusal toplu pazarlık sistemlerinin ciddi dönüşümlerini tetiklemiştir (Brandl ve Traxler, 2011, s.1). Her ne kadar geçmişte yaşanan dönüşümler dışsal şoklar ya da krizler tarafından tetiklenmiş olsa da pazarlık sisteminin dönüşüm kaynakları, toplu pazarlığın ulusal sisteminden gelmekte ve ulusal değişim mantığını izlemektedir.

1980’lerden beri, ulusal toplu pazarlık sistemlerinin dönüşümünde âdem-i merkeziyete doğru bir eğilim olmuştur. Ulusal toplu pazarlık sistemlerinin temel özellikleri ve boyutları 2008 yılına kadar çoğu ülkede sabit kalmıştır (VanGyes ve Schulten, 2015, s.61). Ancak 2008 ekonomik krizin ortaya çıkmasından sonra bu durum değişerek toplu pazarlığın âdem-i merkezileştirilmesi süreci, dışarıdan gelen yardımlarla artan bir ivme ve güç kazanmıştır. Dış baskı özellikle hükümetlerin sistemlerini temelde reform yapmaya iten, aynı zamanda sosyal taraflar arasında serbest toplu pazarlığa doğrudan hükümet müdahalesini teşvik eden uluslararası örgütlerden görülebilmektedir (Molina, 2014, s.22).

AB’nin bütün Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik, bütçesel ve istihdam politikalarının koordinasyonunun güçlendirmek için kapsamlı bir önlem paketi sunulmasından bu yana ulusal toplu pazarlık sistemlerine artan baskılar olmuştur (European Commission, 2013). Yeni iktisadi yönetim rejiminin ardındaki düşünce, ülke içindeki ve ülkeler arasındaki her türlü makroekonomik dengesizliğin, ülkeye özgü tavsiyelerle sağlanması, zamanında tespit edilerek ele alınmasıdır. Çeşitli AB üye ülkeleri, toplu pazarlık süreçleri ve kurumların reformları dâhil olmak üzere istihdam ilişkileri sistemlerini değiştirmek için ülkeye özgü tavsiyeleri kabul ettiler ancak diğer birçok uluslararası örgütte olduğu gibi, Avrupa Birliği sadece tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu nedenle değişimin yardımcı aktörleri aslında ulusal hükümetler ve hatta bazen de ulusal sosyal taraflar gibi görünmektedir. Yine de Avrupa Birliği’nin

tavsiyelerine uyulmaması nihayetinde ulusal ülkeler için mali yaptırımlar anlamına gelmekte olup, emek piyasası ve özellikle ücret gelişmeleri ve toplu pazarlık sistemleri merkezi politika alanları olarak görülmektedir. Toplu pazarlık sistemlerinin reform baskısı doğrudan AB tarafından ulusal aktörlere yüklenmektedir (Brandl ve Bechter, 2018, s.5-6).

Avrupa Birliği'nde Toplu Pazarlık

Ülkelerin ulusal endüstri ilişkileri sistemlerinin temel özelliklerinden birini oluşturan toplu pazarlığın yapısı son 20 yıl içerisinde sanayileşmiş ülkelerde önemli değişikliklere uğramıştır. 1980'li yıllar çok işverenli pazarlığın geri-leyerek âdem-i merkezileşmeye yönelik çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinin başladığı yıllardır. Bu yıllarda çalışma ilişkilerinde yaşanan değişimin unsurları geleneksel çalışma ilişkilerinin dışında aranmakta ve dolayısıyla yeni bir yaklaşım olarak toplu pazarlığı yeniden oluşturmaya yönelik işletmenin yapısı, işletme politikası ve işletme stratejileri arasında bağ kurarak, özellikle büyük şirketlerin egemen olduğu bir sürece girilmiştir (Öksüzömer, 2000, s.37). İşletme düzeyinde önemli bir aktör olarak yönetimin verdiği kararlar dış gelişmelerden kaynaklanan (örneğin; rekabet, teknik yenilik gibi) nedenlerle işletmeler mevcut geleneksel toplu pazarlık yapısını istihdam ilişkisi için de düzenleyici çerçeve olarak gözden geçirmeye zorlamaktadır (Ruyseveldt, 1995, s.9-11).

Çoğu ülkede sanayi ilişkilerinin başlangıçta yerel veya sektörel bir temelde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu durum emek piyasasının temel hatlarını yansıtır. 20. yüzyıl içerisinde ise ulusal bir çerçeve içinde pekiştirildiğini görürüz. Her bir çalışma ilişkileri sistemi, her ülkede ekonomik yapının, politik geleneklerin ve sosyal pratiklerinin farklılığını yansıtan benzersiz özellikler taşımaktadır. Bu durum Avrupa çalışma ilişkileri modellerinin çeşitliliğine de yansımıştır. Çoğu Avrupa ülkesinde emek piyasasının sosyal olarak düzenlenmesi gerektiği kabul görmektedir. Toplu pazarlık ise çalışanlara ses vermek için tercih edilen bir mekanizma olarak ifade edilmektedir (Hyman, 1999, s.90-91).

Avrupa Birliği'nde Pazarlık Seviyeleri

1990'ların ikinci yarısından bu yana, sektörler arası, sektörel ve şirket düzeyinde pazarlık Avrupa Birliği çalışma ilişkilerinde önemli yer tutmaktadır. Başlangıçta AB kurumları tarafından teşvik edilen bu pazarlık biçimleri özerk biçimde ilerlemiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa'da "yeni" toplu pazarlık biçimi gelişmiştir. Bunlardan ilki Avrupa Topluluğu Kurumlarının sosyal alandaki "asgari gereklilikler" tanımına bağlı siyasal zorlukların üstesinden gelmek için Topluluk içinde sektörler arası diyaloga güvenebilecekleri Sosyal Politika Anlaşmasının maddeleridir (Ales, 2009, s.149). Avrupa analiz düzeyinde sosyal diyalogun gerçekleştiği üç seviye vardır. Birincisi, sosyal ortakların işverenler tarafında Business Europe,

Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi (CEEP), küçük işletmeler (European Association of Craft, Small and Medium-Sized Enterprises) ve çalışanlar tarafından Avrupa Sendikalar Komisyonu'nun (ETUC) olduğu sektörler arası seviyedir. Bu ortaklık düzeyinde ilerleyen sosyal diyalog sürecinde, Avrupa Komisyonu ile sosyal ortaklara, sosyal politika ve önerilen özel önlem konularında danışmanlık hizmeti verilmektedir. İkincisi, sosyal ortaklar ve diğerlerinin yanı sıra daha sonra üye devletlere uygulanacak bir direktife çevrilebilecek, belirli bir konuyu kapsayan Çerçeve Anlaşmalar ile yapılan pazarlıktır (Gennard, 2009, s.341). Bunlar, Konsey Direktifi tarafından uygulanan ebeveyn izni, yarı zamanlı çalışma ve belirli süreli sözleşmeler ile ilgili yapılan çerçeve sözleşmelerini temel alan pazarlıklardır (Ales, 2009, s.150). Üçüncü seviye ise şirket seviyesidir. Avrupa İş Konseyi Direktifi, Avrupa Birliği düzeyinde faaliyet gösteren, yani birden fazla üye devlette kurulu olan şirketleri tüm AB çalışanları ile toplu olarak görüşme amacıyla aynı zamanda çalışanların çıkarlarını etkileyen uluslararası nitelikli konularda bilgi ve danışma sağlayan Avrupa Çalışma Konseyleridir. Avrupa Çalışma Konseyi müzakere organları değil istişaredir ve sadece sendika çalışanlarını değil tüm çalışanların haklarını kapsamaktadır (Gennard, 2009, s.342).

2008 Krizi ve Toplu Pazarlıkta Dönüşüm

Ekonomik kriz, ana makroekonomik göstergelerin çoğunda veya hepsinde meydana gelen ani ve çoğu kez beklenmeyen bir bozulma ile ifade edilir. Bu göstergeler arasında GSYİH büyümesi, işsizlik seviyeleri, enflasyon oranları ve kamu borcu bulunmaktadır. Birkaç kıtada çok sayıda ülke tarafından aynı anda yaşandığı zaman, kriz uluslararasıdır. Dışsal şokların neden olduğu krizler incelendiğinde; 1973 ve 1979'daki iki ani petrol fiyat artışı ile yaşanan kriz, jeopolitik istikrarsızlık, finansal krizin birleşimi ile 1990'ların başında yaşanan kriz² ve son olarak ABD'de konut piyasasının çöküşünü izleyen finansal krizdir. Ekonomik kriz bir kereye mahsus bir olay değildir. İlk şoku genellikle birkaç "artçı şok" takip eder. En son kriz döneminde açıkça Amerikan konut krizinin dünya çapındaki bir durgunluğun ve nihayet bir egemen borç krizinin takip ettiği küresel bir finansal krize yol açtığı görülebilmektedir (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.5).

2008 Krizi: "Finansal Tsunami"

Tarihin ilk küresel ekonomik krizi 2006 yılında ortaya çıkan subprime mortgage kriziyle başlamış ve Lehman Brothers'ın 2008 yılında batması ile kriz küreselleşme sürecine girmiştir. Başlangıçta finansal kriz olarak ortaya çıkan

² 1989 Berlin duvarının yıkılışı, 1991 Sovyetler Birliğinde belirsizlik ile yaşanan kriz başlarda normal bir durgunluk süreci olarak belirtilse de Demir Perde'nin ve Körfez Savaşının düşmesi gibi uluslararası olaylardan etkilenmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi, Starke, Kaasch, Hooren (2013). *The Welfare State as Crisis Manager Explaining the Diversity of Policy Responses to Economic Crisis*, Chapter 5

kriz daha sonraları reel sektöre yayılarak bir ekonomik krize dönüşmüştür (Eğilmez, 2013).

2008 yılında Wall Street'te yaşanan "finansal tsunami" pek çok geniş alana yayılarak küresel ekonomik aktiviteyi etkilemiştir. (Quinlan, 2011, s. X,40,62). Uluslararası ekonomik kriz ile birlikte eşzamanlı olarak yaşanan sorunlar, iç ekonomilerin birbirine bağımlılığı ve çeşitli alanlardaki politikaların küreselleşmesi göz önüne alındığında, ulusal krizler, uygun kriz yönetimi konusundaki ulus ötesi söylem zemininde giderek artmaktadır (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.8). Ulus ötesi söylemin etkisini analiz ederek, krize verilen yanıtları anlamak için "uluslararası iklim"i göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.9)

2008 Krizi: Genel Olarak Uluslararası İklım

Uluslararası düzeyde krize ilişkin ilk girişimler, küresel finansal sistemini dengelemeye, finansal düzenlemelere ve kalkınma yardımlarının geleceğine odaklandı. Ancak, daha önceki uluslararası krizlerin hatırası (özellikle 1990'ların başında olanı) ve refah devleti için olası sonuçları kısa süre sonra ulusötesi tepkilere de yansımıştır. Birleşmiş Milletler sosyal kurumları (ILO,WHO), sağlık ve eğitim hizmetlerini keserek, sosyal korumayı azaltarak ve emek piyasalarını kaldırarak önceki krizlerde yapmış olduğu hataları yapmamak adına genişleyici sosyal politika önlemleri çağrısında bulunmuşlardır (Chan, 2008).

ILO, küresel gerilemeye cevaben, kapsamlı bir "küresel krize yönelik küresel politika paketi" sunmuştur. Bu pakette, finansal sektörün dengelenmesi, makroekonomik teşvik ve refah sistemleri ile çalışan haklarının güçlendirilmesi bir arada bulunmaktaydı. Daha sonra, ILO'nun Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu, emek piyasası için yeterli kaynak ayrılmasını talep etti (ILO, 2009b, s.25-26). 2009'daki Uluslararası Çalışma Konferansında, ILO "Küresel İş Paketi" kavramını geliştirdi. Küresel İşler Paketi, ILO'nun İyi İş Gündemi'nin genel çerçevesi dâhilinde, mevcut işlerin daha kısa çalışma saatleri ile korunması, kısmi işsizlik ödeneği, eğitim ve gelişmiş sosyal koruma gibi sosyal koruma önlemlerini içeriyordu. Ayrıca, işsizlerin asgari işsizlik yardımları, iş güvencesi ve aktif emek piyasası politikaları ile korunması önerilmektedir (Starke, Kaasch, Hooren, 2013, s.127-128)

Sosyal politika büyük uluslararası etkinliklerde de tartışılmış ve G20 ülkelerinden uzmanlar Mart 2009'da "Londra İş Konferansı" nda, istihdam politikası hakkında en iyi uygulamaları paylaşmak için bir araya gelmişler ve istihdam politikalarını, ulusal krize yanıt için kilit unsur olduğunu belirtmişlerdir. G20 zirvesinde verilen kısa ve uzun vadeli tedbirler de olmak üzere dezavantajlı ve savunmasız grupları desteklemek için sosyal koruma politikaları ve emek piyasası politikalarını önermişlerdir (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.128).

Eylül 2009'da IMF ve OECD, gelişen istihdam krizine değinerek; ilk önceliğini, işini kaybedenler ve işe ihtiyacı olan diğer çalışanlar için gelir desteğinin yeterli ve erişilebilir olmasının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. İşsizlik ödeneği süresinin geçici olarak uzatılması veya standart dışı işçilerin kapsamı bazı ülkelerde istenebilir, ancak yeni bir iş bulma teşviki, çalışma içi sosyal yardımların veya son başvuru yeri sosyal yardımının makul şekilde genişletilebileceği gibi, kısıtlı olmamalıdır. İkinci önceliğini ise, ihtiyaç duydukları yeniden istihdam yardımı ile artan sayıda iş arayanlara daha fazla iş imkânı sağlamak ve uzun vadeli işsizlik oluşumunu en aza indirmek için etkin aktif emek piyasası politikalarını yükseltmek olduğunu belirtmiştir (ILO, 2009).

Krizin Endüstri İlişkilerine Etkileri

2008'de başlayan küresel kriz, 1929'dan bu yana en kapsamlı krizlerden biri olmuştur. Mevcut kriz öncesinde 1970'lerin enflasyonist şokları talep-arz yanlı iktisadın değişmesi, savaş sonrası işçi ilişkilerini radikal bir şekilde değiştirdi, ancak ülkeler arasında hız ve şekil bakımından kayda değer farklılıklar olsa da tersine çalışma ilişkileri, bu politika değişikliğinin nasıl gerçekleştiğini etkileyerek, uluslararası farklılıklara yol açtı. AB ve avro bölgesi, kendi çatısı altında farklı ve zıt pazarlık yapıları nedeniyle özellikle kriz yönetiminde ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır (Brandl ve Traxler, 2011, Brandl ve Bechter 2018, s.4).

2008 finansal krizi istihdam ilişkileri çalışmalarında yeni değerlendirmelere dikkat çekmiştir. Serbest pazar ekonomisi ile kötüleşen çalışma şartları kalıcı bir talep krizini ortaya koymuştur. Batı Avrupa genelinde emek piyasası düzenlemesinin temel taşı olan çok işverenli pazarlık düzenlemelerinin devam ettirilebilirliği, krizin başlangıcından bu yana daha fazla tehdit altında kalmıştır. Halen, âdem-i merkeziyete yönelik süregelen baskı, sektörel anlaşmaların şirket düzeyinde uygulanabilir evrensel standartları belirleme kapasitesini aşındırmıştır (Brandl ve Bechter, 2018, s.13-15).

Krizin istihdam ve gelirler üzerinde yarattığı bir diğer etki ise iflas oranlarının hızla artmasıdır. Ekonomide yaşanan küçülme ile özellikle imalat sektöründe yaşanan yeniden yapılanma süreçleri emek piyasası üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Glassner ve Keune,2010, s.1).

Avrupa Birliği'nde endüstriyel ilişkiler sisteminin 2008 krizi ile nasıl başa çıktığı ve kolektif ilişkilerdeki yönelimi ve gelişimi izlemek adına 2010 Avrupa Endüstriyel İlişkiler raporu krizin ve resesyonun etkilerine yakından bakmaktadır. 2008 krizinin ilk ve en önemli etkisinin mali kökenlerine en duyarlı ülkelerde sosyal taraflar arasında gerginlik olarak kendisini göstermesidir. Krizin Avrupa'da yayılıp daha fazla üye ülkeyi etkilemeye başlaması, sosyal tarafların daha hızlı hareket etme ihtiyacını doğururken aynı zamanda işin korunması ve ekonomiyi canlandırmak konusunda uzlaşmaları da geliştirmiştir. Kriz ve sonrasında Avrupa Birliği'nde karşımıza çıkan görüntü tek bir resim ile ifade edilememektedir. Bazı ülkeler krizden çok etkilenip yoğun

işsizlik ile karşı karşıya kalırken bazı ülkelerde krizin etkisi hemen hemen yok gibiydi. Ülkelerin sosyal diyalog kurumlarının geleneksel rolü, taraflar arasında bir anlaşmanın, uzlaşmanın mümkün olup olmayacağını belirlemesi, uzlaşma ve anlaşma var ise bunun derecesinin ülkeler arasında ve sektörler arasında farklılıklar göstermesi gibi nedenler, krizden etkilenen ülkeler arasındaki farklılıkları açıklamaktadır (Avrupa End. Raporu, 2010).

2008 krizinden sonra değişen ve giderek daha katmanlı ve geçirgen (delikli) bir hal alan toplu pazarlık sistemlerini oluşturan toplu pazarlığın ise dört önemli boyutu bulunmaktadır. İlk boyutu birçok ülkede ekonomik krizin baş göstermesiyle birlikte başlatılan reformlarla şirketlerin toplu sözleşmeden vazgeçmesini ya da sapmasını daha kolay hale getirmesidir. Bu durum sadece ulusal sistemleri giderek daha fazla delikli ve geçirgen pazarlık sistemleri oluşturmakla kalmamış aynı zamanda farklı pazarlık katmanlarının sayısını ve rolünü de artırmıştır. İkinci boyutu toplu pazarlığın uzatma mekanizmasındaki değişiklikler ile ilgilidir. Şirket düzeyindeki anlaşmaların gerçekleştiği ülkelerde anlaşmaların uzatılmasının 2008 sonrası gittikçe zorlaşmasıdır. Üçüncü boyutu, bazı ülkelerde, sendikal olmayan temsilcilerin toplu pazarlıklara katılımını sağlayarak perforasyon artırılmıştır. Sendikalaşmayan organlara müzakere haklarının verilmesi sadece aktörlerin sayısını arttırmakla kalmamış, aynı zamanda alt düzey toplu iş sözleşmesi birimlerinin sayısında artışa ve başlangıçta anlaşmaya varılan anlaşmalardan kaynaklanan derogasyona yol açmıştır. Son boyutu ise toplu pazarlığın niteliğindeki değişikliklerle ilgili olarak daha üst düzey toplu sözleşmelerden vazgeçme pratiği üzerindeki etkisidir. Bazı ülkelerdeki düşük seviyeli anlaşmaların ücretten olumsuz bir şekilde sapmalarına izin verilmemiş ve çalışma koşulları daha üst düzeyde tutulmuştur. (Brandl ve Bechter, 2018, s.7-8) Yani bu dört boyuttaki değişiklikler ile ulusal toplu pazarlık sistemlerinin yapısında yüksek düzeydeki toplu sözleşmelerin sayısını azalmış fakat alt düzey anlaşmaların sayısını telafi edecek şekilde dönüşüme yol açmıştır. Ulusal sistemler giderek daha kırılğan bir toplu pazarlık sistemi oluşturarak dinamik olarak da istikrarsız hale gelmiştir.

Kriz ve Toplu Pazarlık: Yunanistan

Yunanistan'da toplu pazarlığın üç ana seviyesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bütün ekonomiyi kapsayan ulusal seviye, ikincisi belirli endüstriyel sektörleri veya belirli meslekleri kapsayan endüstri ya da meslek seviyesi ve son olarak işletme seviyesidir (Fulton, 2015). Krizden önce, 2010 yılına kadar bu seviyeler 1990'ın ilk mevzuatına (1896/90 sayılı Kanun) göre gerçekleştirilmekteydi. Ulusal Genel Toplu İş Sözleşmesi (EGSSE), ulusal asgari ücret ve çalışma koşullarını belirler; sektörel veya mesleki temelli toplu sözleşmeler, ilgili sektörler ve meslekler için asgari ücret ve çalışma koşullarını belirler ve anlaşmalar şirket bazlı yapıldı. Ayrıca, ulusal ve sektörel düzeyde, sözleş-

meleri herkes için bağlayıcı kılan (işverenler, çalışanlar) bir uzatma mekanizması bulunmaktaydı. 2010 yılından sonra ise kurulu sisteme bir dizi yasa müdahalesi yapılarak radikal bir dönüşüm sağlandı. Bu değişiklikler toplu pazarlığın yerleşmesini hedef alan dönüşümlerdir. Temel özellikleri, pazarlık seviyeleri arasındaki 'hijerarşik' ilişkiyi ortadan kaldırmak, sektörler arası ve sektörel pazarlığın önemini ve bağlayıcı özelliğini zayıflatmak, şirket bazlı toplu sözleşmelerin baskın hale getirilmesi ve uzatma mekanizmasının kaldırılmasıdır. Ücret pazarlığı kapsamına ilişkin ise ulusal bir veri bulunmamakta, toplu maaş pazarlık kapsamının uzatma mekanizmasının kaldırılması nedeniyle çok düşük sayılmaktadır (Georgiadou, 2018).

Yunanistan ekonomik kriz sırasında uluslararası örgütlerin temel direkleri sayılan kemer sıkma ve endüstri ilişkileri reformunun uygulandığı ülkelerden biridir. Toplu pazarlık düzeyini nasıl etkilediğine geçmeden önce Yunanistan'da krizin etkilerine bakmak gerek.

Yunan ekonomisi, küresel ekonomik krizin başlangıcında ikiz ticaret kriziyle (ticaret ve mali) karşı karşıya kaldı. Yunanistan, Euro Bölgesi'ne girdikten sonra ve küresel ekonomik kriz başlamadan önce yüksek bir büyüme göstermiştir. Bununla birlikte, bu "aşırı büyüme" dönemi aynı zamanda dış borçlanmanın artırılması için ihtiyaçlara neden olan yüksek cari işlemler açığının da yaşandığı bir dönemdi. Yunanistan ekonomisinin Euro Bölgesi'ne girmesinden sonra 2001 yılında gelişmesi, temel olarak ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin üretimine, yani uluslararası rekabete maruz kalmayan üretken sektörlerde yaşanmıştır. Ticarete konu olmayan sektörlerde gelirin artması yurtdışından ticarete konu olan malların talebini artırarak ticaret açığındaki dengeleri bozmuştur. Aynı zamanda ülke, yüksek devlet borcu ile karşı karşıya kalmıştır (Economakis, Frunzaru ve Zisimopoulos, 2016, s.56). Krizi aşmak adına kemer sıkma politikası ve reformlar uygulamaya konulmuştur.

2008 küresel kriz sonrasında kemer sıkma politikaları kendine yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmuş politikalarlardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde iktisadi büyüme ve ekonomik yapı noktasında kemer sıkma politikaları farklı sonuçlar doğurmaktadır (Beken, 2016, s.87)

Krizden çıkış stratejisi olarak kemer sıkma politikaları sadece Yunanistan'da uygulanmamıştır. Pek çok Avrupa ülkesinde harcama kesintileri ve vergi artışı yapılmıştır. Kemer sıkma politikaları doğrultusunda kimi ülkelerde istenilen sonuç elde edilemezken, kimi ülkelerde beklenen sonuçlar ortaya çıkmıştır. Her ülkenin kendine özgü ekonomik koşulları barındırması bu farklılığı ortaya koymaktadır. Örneğin finansal sistemin düzgün şekilde işlediği Almanya'da mali açıkların azaltılmasında başarıya ulaşılmışken, Yunanistan gibi finansmana ulaşımını kaybeden ülkeler ya da İtalya gibi yüksek risk primi olan ülkeler ya harcamalarını azaltmak ya da uluslararası örgütlerden yardım almak zorunda kalmışlardır (Beken, 2016, s.103).

Kemer sıkma politikası önlemlerinin uygulanması, ülkeye dayatılan ekonomik politikanın bir özelliğidir. Ancak, Yunanistan'da kemer sıkma politikası önlemleri hem özel hem de kamu sektörlerine odaklanmaktadır. Diğer

bir ifade ile kemer sıkma politikası önlemleri, kamu ve özel sektördeki ücret maliyetlerini doğrudan istihdamın azaltılması, kamu sektöründeki ücretlerin azaltılması ve özel sektördeki asgari ücretin azaltılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Öte yandan, Yunanistan, büyük bir işsizlik ve kamu borcu artışının eşlik ettiği derin bir depresyon biçiminde olan çok daha ciddi bir ikiz açık (ticaret ve mali) kriz ile değerlendirilmektedir (Economakis, Frunzaru ve Zisimopoulos, 2016, s.51).

2008 küresel krizi genelde tüm Avrupa ülkelerini etkilemekle birlikte özelde Yunanistan'ı derinden etkilemiş ve Yunanistan 2009 yılında borç krizine girmiştir. Krizi aşmak adına hem siyasal hem de ekonomik birçok görüşme yapılmış olup 2015 yılı başlarında yaşanan siyasal iktidar değişikliği ile birlikte seçimi kazanan Çipras, Troyka'nın dayatmış olduğu kemer sıkma şartlarını kabul etmeyince referanduma gidilmiştir. Referandum sonuçları itibariyle halkın %61 gibi büyük bir çoğunluğu Troyka'nın politikalarını kabul etmediğini göstermiştir (Kızıldere ve Büberkökü, 2017, s.123).

Toplu pazarlık sistemlerinin reform sürecinde Troyka, Yunanistan gibi ülkelerde yaygındır. Troyka örgütlerinden mali destek alan ülkeler için bu mali desteğin gerekliliği, ülkelerin iş gücü piyasası ve kurumları olmak üzere ulusal toplu pazarlık sistemlerinin bir dizi dönüşümünü içeren yapısal reformları hayata geçirmeleridir. Troyka örgütlerinin sıklıkla kullandığı reform planı, herkese uyar yaklaşımı ile âdem-i merkezîyetçilik mantığını izlemektedir (Van Gyes ve Schulten, 2015, s.81,107-108).

Ulusal toplu pazarlık sistemlerinde değişikliklere neden olan tek dış kaynak değildir. AB'nin bütün Avrupa Birliği üye ülkelerinde ekonomik, bütçesel ve istihdam güçlendirmek için kapsamlı bir önlem paketi sunmasından bu yana ulusal toplu pazarlık sistemlerine artan baskılar olmuştur.

Yunanistan'da ekonomik kriz, Avrupa Komisyonu, IMF ve ECB'den bir kurtarma paketine ve Troyka tarafından öngörülen üç memorandum (muh-tıra) imzalanmasına neden olduğu görülmektedir. Bu Yunanistan'da emek piyasasında hem özel hem de kamu sektörlerinde tam bir reformla sonuçlandı. Bu değişikliklerin bağlamı, ülkede son yirmi yılda meydana gelen, ancak kapsam ve yoğunluğunun daha büyük yaşandığı değişikliklerdir. Özel sektörde istihdam ilişkilerine yakınlaşma ve bozulma koşulları altında, öncelikle istihdamın daralması ve kamu sektöründeki istihdam ilişkilerinin kurallarının kaldırılması ile ilgili müdahalelerle belirtilmektedir. Kamu kesiminde istihdamın serbest bırakılması, esnek ve güvencesiz istihdamı artırarak, işten çıkarmaları kolaylaştırmış ve toplu iş sözleşmesini kaldırarak, özel sektörde yoğun istihdamın serbestleştirilmesi için uygun bir arka plan oluşturmuştur. Ekonomik kriz ve Yunanistan'a kredi desteğiyle ilgili yasaların geçirilmesi iş mevzuatında kapsamlı değişiklikler getirmiştir. Bu değişiklikler "esnek" iş sözleşmelerinde çarpıcı bir artışa yol açmıştır. Örneğin, Hellenik Çalışma Müfettişliği'nin (SEPE) son üç aylık raporuna (Ocak-Mart 2012) göre, 2012'nin ilk çeyreğinde, özel sektörde tam zamanlı işe alımlardan daha fazla yarı zamanlı istihdam ve iş rotasyonu anlaşmaları vardır. Ayrıca, birey-

sel iş sözleşmelerinde işletme düzeyinde anlaşmalar ve istihdam şartlarının ayarlanması sektörün zararına hızla artmaktadır. Yakın zamana kadar ilk sıradada yer alan geniş çaplı anlaşmalara bu değişikliklere, ücretlerin azalması ve sigortasız emeğin artması eşlik etmektedir (Stamati, 2013).

Kriz ve Toplu Pazarlık: Almanya

Alman finansal sistemi genellikle ABD'nin piyasaya dayalı sistemleri ile çelişen, banka tabanlı bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu banka temelli finansal sistem sosyal bilimciler tarafından "Model Almanya" olarak adlandırılmaktadır. Bu model, bankalar ve sanayi firmaları arasındaki uzun vadeli ilişkiler veya kısa vadeli karı maksimize etmeye yönelik olmaktan daha çok yenilikçiliğe odaklanan rekabetçi stratejilerinin temelini oluşturuyordu. 1970'lerde ve 1980'lerde Fordist birikim rejiminin tükenişinin belirginleştiği ve yeniden yapılanma baskısının arttığı durumlarda Almanya Anglo-Sakson ülkelerine kıyasla iyi görünmekteydi. Mart 1983'de Hristiyan Demokrat Şansöyle Helmut Kohl'un ilan ettiği "entellektüel ve ahlaki değişim", İngiltere'deki "Thatcherism" ya da ABD'deki "Reaga-nomics" gibi köklü değişimi hemen getirmemiştir (Panitch ve Konings, 2009, s.135).

1990'lı yılların başlarında yaşanan uluslararası olaylar Almanya lehine olmuştur. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin sona ermesi yeni ve belirsiz bir küresel ekonomik durum yarattı. Almanya bu olaylardan yararlanırken 1990-1991'de (kısa vadeli) bir 'yeniden birleşme patlaması' yaşamıştır. Alman ekonomisi 1991'de bir canlanma yaşarken, diğer ülkeler durgunluktan acı çekmiştir (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.93).

2008 krizi ise ABD subprime krizinden çıkan uluslararası bankacılık kriziydi. Hem Amerika Birleşik Devletleri hem de yabancı bankalar 2008'de uygulanan bonolara yatırım yapmıştı. Hükümetler uluslararası finansal sistemi kurtarmak için trilyonlarca dolar harcamış veya güvence altına almıştır. Lehman Brothers'ın 2008'de iflas etmesine yol açan karar paniği daha da arttırdı. Bankalar arası para piyasaları dondu ve dünya genelinde hisse senetleri düştü. Doğal olarak, bu gelişme emeklilik fonlarının değerini ve bireysel yaşlılık tasarruflarını etkiledi. 2008 krizi sırasında "pazar"da belirgin bir şekilde başarısızlık yaşandı. Bankaların ve şirketlerin kendilerini kurtarabilmeleri için yeterli mekanizmaları yoktu. Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya gibi büyük ekonomiler bile sadece bankalarını kurtarmakla kalmayıp, aynı zamanda otomotiv endüstrisi ve sübvansiyonlar için para kazandırarak, milyarlarca kamu altyapısı projesine ve emek piyasası faydalarını artırdı (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.1,125).

Bu noktada dikkate alınması gereken ülkeler arasındaki farklılıklardır. Örneğin, Almanya'nın sosyal politikasına yönelik ilk kriz yanıtları, dikkate değer bir şekilde kabul görmüş ve kısa süreli çalışma araçlarına odaklanmıştır. Söz konusu araç krizden önce de mevcuttu, ancak erişim kolaylaştırıldı ve

Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar'ın büyük koalisyonu tarafından kamu sübvansiyonları geçici olarak genişletildi. Alman ekonomisi nispeten hızlı ve güçlü bir iyileşme yaşadı. 2010 yılında, merkez sağ hükümeti, özellikle işsiz ebeveynler için ebeveyn izni, uzun vadeli işsizler için emeklilik primi ve orta sınıflı aileler için daha geniş bir tasarruf paketinin bir parçası olarak aile yardımı gibi bazı seçici artış kesintileri başlatmıştır (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.186).

Kriz devam ederken, birçok geçici değişiklik yaşanır, bunlar yenilenebilir ya da bazen kalıcı olabilirler. Temel sosyal politika değişikliği, ilkeli ve kalıcı bir değişiklik olarak yol bağımlılığı (path dependency) ile ilişkili olarak ilerler. Örneğin krizler sırasında hükümetler, toplam talebi artırmak ve maddi sıkıntılarla mücadele etmek amacıyla işsizlik yardımlarını artırmak isteyebilir. Hükümet ayrıca genel uygunluk mantığını değiştirmeden belirli faydalara erişimi kolaylaştırmak da isteyebilir. Bunun bir örneğini Alman hükümetinin 2008-2009 yıllarında, azami fayda süresini uzatarak ve kısa süreli çalışmalarda çalışanlara ödenecek işveren katkılarını azaltarak kısa süreli çalışma programlarına erişimi kolaylaştırmasında görmekteyiz. Bütün bunlar enstrümanı daha çekici hale getirmekte ve temel mantığı değiştirmeden sayısal genişlemeye yol açmaktadır (Starke, Kaasch ve Hooren, 2013, s.18).

Alman toplu pazarlık sistemi, her zaman sektör ve şirket düzeyinde düzenlemeler arasındaki oldukça farklı bir etkileşimle karakterize olmuştur. İşçi sendikaları ve işveren sendikaları, işgücü maliyetleri konusundaki rekabeti sınırlamak için sektörel düzeyde minimum koşullarla katılmaktadırlar. Yönetim ve iş konseyleri, şirket düzeyinde anlaşmalar yapar ve tipik olarak ek sosyal faydalar ile pazarlık eder (Schulten ve Bispinck, 2018, s.105). Hem işyeri hem de işkolu ya da sektörel düzeyde yapılan müzakereler ile Almanya düalist bir toplu pazarlık sistemi oluşturmaktadır. İşkolu düzeyinde yapılan toplu pazarlık çatışmacı iken işyeri ve işletme düzeyinde gerçekleştirilen toplu pazarlık verimlilik ile ilgilidir ve en nihayetinde pazarlığın doğası iş birliğine dayanmaktadır (Görmüş, 2012, s.36).

Âdem-i merkeziyetçilik eğilimi, Alman toplu pazarlık sistemini temelden değiştirmiştir. Âdem-i merkeziyetçilik farklı sektörlerde ve şirketlerde çeşitli gelişmelere neden olmakta ve genel resmi oldukça farklı kılmaktadır. Bir yandan, pazarlık kurumlarının yeni örgütlü âdem-i merkeziyet biçimleri kurdukları sektörler var. Burada sektörel pazarlık hâlâ baskındır ve istisnalar pazarlık kurumlarının sektörel düzeyde kontrolü altındadır. Metal endüstrisi ve daha pek çok kimya endüstrisi bunun en belirgin örnekleridir. Kimya endüstrisi, ideal türden bir yerleşmiş yönetim türüne yaklaşabilir, açılış maddelerinin kullanımı oldukça sınırlıdır ve sektördeki toplu pazarlığın istikrara kavuşturulmasında açıkça yardımcı olmuştur (Schulten ve Bispinck, 2018, s.142).

Almanya'da âdem-i merkeziyetçiliğe giden farklı yollar, farklı ekonomik koşulları, şirketlerin ve istihdamın farklı yapılarını ve en azından çeşitli sektörlerdeki farklı güç ilişkilerini yansıtmaktadır. Alman işçilerin çoğu, konum-

larını daha da zayıflatan âdem-i merkezîyetçilik ile karşı karşıyadır. Yöneticilerin büyük çoğunluğu, âdem-i merkezîyetçiliğin, yönetim ve çalışma konseylerinin konumunu güçlendirdiği, işletme durumunu daha iyi hesaba kattığı ve sendikanın işyerindeki gücünü zayıflattığı için, oldukça olumlu karşılamaktadır. Buna karşılık, iş konseylerinin çoğunluğu daha şüphelidir. Onlar için, pazarlığın merkezîleştirilmesinin ana kazanımı yönetimdir, yalnızca azınlık bir çalışma konseyi üyesi bu sürecin kendi konumlarını güçlendirdiğine inanmaktadır (Schulten ve Bispinck, 2018, s.143).

Son olarak, âdem-i merkezîyetçilik süreci, sektörel toplu sözleşmelerin etkinliğini ve temel işlevlerini ücretlerin ve diğer çalışma koşullarının rekabetten çekilmesi ile giderek zayıflatmıştır. Aynı zamanda, âdem-i merkezîyetçiliğin Alman pazarlık sistemini sağlamlaştırıp sağlamlaştırmadığı da şüphelidir. Bazı sektörlerde durum böyle olsa da genel olarak paralel bir âdem-i merkezîyetçilik eğilimi ve pazarlık kapsamının daha da düşmesi eğilimi vardır. Bu nedenle, Almanya'da toplu pazarlığın güçlendirilmesi konusundaki şu anki tartışma, âdem-i merkezîyetçilik değil, bir yandan sendika gücünün güçlendirilmesi ve bir yandan da pazarlık sistemi için siyasi desteğin artırılması (örneğin daha fazla uzatma yoluyla) ile ilgilidir (Schulten ve Bispinck, 2018, s.145).

2008 Krizinin Etkisi ve Krize Verilen Tepkiler: Almanya-Yunanistan

Krizin ilk ve en acil etkileri, değişen koşullara hızlı adaptasyonun gerekli olduğu şirket düzeyinde gerçekleşmiştir. Kriz öncesi sektörler arası ve sektörel toplu sözleşmelerin birkaç yıl sürdüğü yerlerde genellikle halen yürütülmekte olmasının yanı sıra sosyal tarafların rekabetçiliğini güçlendirmek ve istihdamı teşvik etmek için yenilikçi çözümler önerdiği çok sayıda sektörel ve sektörler arası anlaşmalar yapılmıştır. Şirket düzeyinde ücretin esnekleştirilmesine ilişkin anlaşmaların bir örneği İsveç ve Almanya'da bulunabilir. Örneğin, İsveç'in profesyonel teknik personel için ücret artışlarına ilişkin anlaşmaları, şirketin ekonomik durumuna göre ücretlerin kademeli olarak artmasına izin vermekte ve böylece sektörel anlaşmada belirlenen ücret artışlarından geçici bir sapmaya izin vermektedir. Almanya'da, 2008'in sonlarından bu yana, kamu sektöründe, tekstil endüstrisinde, bankacılık, inşaat ve perakende ticaretinde olduğu gibi, benzer anlaşmalar yapılmıştır. Buna bir diğer örnek Alman metal sektöründe yapılan pilot ücret anlaşmasıdır (Glassner ve Keune, 2010, s.13).

Almanya'nın Krize Tepkisi ve Toplu Pazarlık

Avrupa Birliği düzeyinde krize cevap olarak oluşturulan politikalar ve araçların Alman endüstri sistemi üzerinde belirleyici bir etkisi olmamıştır çünkü Alman endüstri sisteminde sosyal tarafların krize verdikleri tepkiler ve ekonomik gerileme ile baş etmek için denenmiş, test edilmiş mekanizmalar mevcuttur. Kriz Almanya'yı vurduğunda hükümet çözüm bulmak için sosyal ortaklar ile görüşme yapmıştır (Vogel, 2013).

Almanya’da yasalar çalışanların aleyhine istisnaları düzenlememektedir. “Uygunluk İlkesi” ne (Günstigkeitsprinzip) göre, sektörel sözleşmelerden şirket düzeyinde ayrılanlar genellikle bu çalışanları işe aldıklarında mümkündür. Pazarlık tarafları, belirli koşullar altında, toplu iş sözleşmelerinin kabul edilmiş standartlardan uzaklaşmasına izin veren sektörel toplu sözleşmelerde açılış maddelerini içerebilir ve açılış cümlesi, olası istisnaları ve prosedürleri belirler (Keune, 2010, s.3-4).

Belçika Fransa gibi ülkelerin çoğunda toplu iş sözleşmelerinin açılış maddelerinin son derece istikrarlı olan toplu pazarlık sistemleri üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır. Ancak Almanya toplu sözleşmelerle 15 yıl süren uygulama ve tecrübe birikiminin, toplu pazarlığın temel yapısını değiştirdiği bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Pazarlık sorumluluklarının giderek artan bir kısmını şirket seviyesine kaydıran bir âdem-i merkezîyet süreci tetiklenmiştir. Bu durum hem işveren dernekleri hem de sendikalar açısından önemli bir düzenleyici yetki kaybına yol açmıştır. Bir zamanlar kolektif olarak mutabık kalınan standartlar, şirket düzeyinde yeniden müzakere nesnesi haline gelmiştir. İşverenlerin ve hükümetin bu türden âdem-i merkezîyetçiliğin baskısı, sendikaların direnme gücüne karşı daha güçlü olmuştur. Bu durum, toplu iş sözleşmelerinin azalan kapsamı ile birlikte, Alman toplu pazarlığını derinden etkilemiş ve yeniden şekillendirmiştir (Keune, 2010, s.9).

Kriz yıllarında Alman toplu pazarlık sistemini karakterize eden iki ana eğilim mevcuttur. Bunlardan ilki, kuruluş düzeyinde sosyal tarafların, çalışanların çalışma süresi hesaplarında biriken çalışma süresini azaltmak ya da kısa süreli çalışmalarla, maliyetleri düşürmeye ve esnekliği artırmaya çalışmasıdır. Bu durum sektörel bir toplu sözleşmeye bağlı işyerlerinde, açılış cümleleri kullanılarak mümkün kılınmıştır. Açılış maddeleri krizden önce zaten görüşülmüş maddeler olmakla birlikte kriz yıllarında işveren örgütleri ve sendikaları bu aracı özel olarak kullanabilmişlerdir. İkinci eğilim ise sendikaların ücret kısıtlamaları yapmaları ve kriz yıllarında imtiyazlarla ilgili müzakerelere girmeleridir. Örneğin yıllık toplu pazarlık raporları, toplu olarak kabul edilen ücretlerin 2008 yılında %2,9, 2009 yılında %2,6 ve 2010 yılında %1,8 oranında arttığını göstermektedir. Senelere göre daha yavaş ücret artışının, krizin etkisini açıkça yansıttığı söylenebilir (Vogel, 2013). Almanya’da toplu pazarlık, şirket anlaşmalarının yükselmesi ve sektörel anlaşmaların uzantılarının azalmasının göreceli önemi ile açıkça merkezden uzaklaşmaktadır (Keune, 2010, s.2).

Yunanistan’ın Krize Tepkisi ve Toplu Pazarlık

Maaş pazarlığının âdem-i merkezîyetçiliğinin ölçülmesinde ilk adım, pazarlığın en çok hangi düzeyde gerçekleştirileceğini belirlemektir. 2008 ekonomik durğunluğun başlarında merkezi ücret anlaşmaları Yunanistan’da sektörel ve işletme düzeyinde gerçekleştirilmekte ve minimum ücret artışını içermekteydi. Durgunluk dönemindeyse maaş pazarlığı Yunanistan’da 2010 yılında sona

erdi ve 2010 yılından bu yana imzalanan genel anlaşma sembolik olmakla birlikte asgari ücret konusunda hüküm içermemektedir. Almanya için ise hiçbir zaman merkezi ücret anlaşmaları olmamıştır (Visser, 2016a, s.15).

Yunanistan'da ise ekonomik kriz Troyka tarafından öngörülen kurtarma paketinin imzalanmasına neden olmuştur. Özel ve kamu sektöründe kemer sıkma politikası uygulanmış, bu politika gereğince ücret maliyetlerini doğrudan istihdamın azaltılması, kamu sektöründeki ücretlerin azaltılması ve özel sektördeki asgari ücretin azaltılması amaçlanmıştır. Asgari ücret oranında, ulusal toplu sözleşmenin rolünü geçersiz kılan yasama müdahalesi ile %22 (25 yaş altı için %32) oranında azalma yapılmıştır. Toplu sözleşmelerin sürelerinin dolması ya da sona ermesi durumunda yürürlükte kalma süreleri 6 ile 3 ay arasında kısaltılmıştır. Bu şekilde toplu sözleşmelerin içeriğinin düzenleyici gücü azaltılmaktadır (Stamati, 2013).

Krizle ilgili şirket düzeyinde toplu sözleşmeler genel bir ifade ile anlatılmak istenirse, sözleşmenin ağırlıklı olarak ilgilendiği konuları; istihdamın teşvik edilmesi ile çalışma süresinin esnek şekilde azaltılarak işlerin korunması, mesleki eğitimler ile işçilerin istihdam edilebilirliğini artırmak, iş organizasyonlarında değişikliklerin kolaylaştırılması, şirketin yeniden yapılandırma programlarına destek verilmesi ve sektörel ya da sektörler arası toplu iş sözleşmelerinde öngörülen muafiyet kurallarına (örneğin; açılış hükümleri) uygun olarak toplu pazarlık ücret oranlarından geçici sapmalar şeklinde sıralayabiliriz (Glassner ve Keune, 2010, s.1).

Bununla birlikte, Yunanistan örneğinde, âdem-i merkezîyetçilik süreci ile sektör düzeyinde toplu pazarlık tamamen baltalanmıştır. Bu gelişme, sektörel sendikaların zayıflamasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Dahası mikro ve küçük işletmelerin egemen olduğu Yunan ekonomisinin istihdam yapısı, büyük ölçekli bir işletme düzeyinde toplu pazarlığın gelişmesini desteklememektedir. Aksine bu istihdam yapısı, özellikle sendika kurma yetkisinin olmadığı mikro ve küçük işletmelerde bireysel sözleşmelerin geniş kullanımı için önkoşullar yaratmakta ve dolayısıyla ortak direnişin kısıtlanmasına neden olmaktadır (Kennedy, 2016, s.5-6).

Yunanistan'da son yasal reformlar ile sendikalar yerine iş konseyleri ve sendika olmayan kuruluşlar üzerine müzakere hakkı tanınmıştır. Bu durum uluslararası danışmanlar tarafından teşvik edilen son hükümetlerin, sektörel pazarlık yerine girişimsel pazarlık için bastırdıklarını ve sendika tekelinin ücret pazarlığı üzerinden kaldırılmasının bu zorunluluğun bir parçası olduğu Visser (2016, s.19-20) tarafından ifade edilmektedir.

Yunanistan-Almanya Karşılaştırması

Kriz ve sonrasında Avrupa'nın krize verdiği cevaplar çok yönlüdür. Kriz ve sonrası gelişmeler ışığında ücret pazarlığının kurumlarda pazarlık kapsamının azaltılması ve ücret pazarlığının âdem-i merkezileşmesi gibi sonuçlara neden olduğunu görmekteyiz. Örneğin Almanya toplu pazarlık düzeyini şirket seviyesine kaydıran bir âdem-i merkezileşmeye yönelmiştir. Sendikalar, hükümetin ve işverenlerin âdem-i merkezileşmeye baskısıyla karşı karşıya kalmışlardır. Yunanistan gibi mali destek alan Troyka ülkeleri ise 2008 krizini, dış baskılar ve dışarıdan gelen yardımlarla çeşitli reformlar gerçekleştirmeye itilmiş ve bu reformlar toplu pazarlığın âdem-i merkezileştirilmesi yönünde ivme oluşturmuştur.

Kriz hem işverenleri hem de işçileri etkilemiş dolayısıyla işçi ve işveren arasındaki etkileşim de değişime uğramıştır. Bu değişimler işçi ve işveren arasındaki pazarlık, çatışma ya da iş birliği olarak tanımlanabilir. Krize verilen tepkiler, ülkelerin ulusal çalışma ilişkileri sistemlerinde ekonomik alt yapıları, sektör ya da şirketlerin ekonomik durumları veya devlet desteği ya da alınan dış destekler ile farklılıklar göstermektedir. Sendikal temsil yeteneğinin azalması pazarlık kapasitesinde daralmaya neden olmuştur. Almanya'da sendika yoğunluğunun 1990'ların başından bu yana düşüş yaşaması, sendika temsili açısından belirli kurallara tabi olmamasına rağmen pazarlık için yeterli kapasitede değildir. Çünkü Almanya toplu pazarlık sisteminde işçi ve işveren sendikaları işgücü maliyeti konusunda rekabeti düzenlemek (daha açıkça ifade ile kısıtlamak) için sektör düzeyinde yapılan pazarlık koşullarına minimum seviyede katılım göstermektedir. İşverenler açısından şirket düzeyinde gerçekleştirilen pazarlıklar çalışma konseyini konumunu güçlendirdiği için olumlu görülmektedir. Diğer yandan kriz ile birlikte ekonomik gerileme sonucu işsizliğin hızla artmasına yönelik ulusal hükümetlerin desteğinin bir örneği Almanya hükümetinin finanse ettiği özel kriz destek önlemlerinde görmekteyiz. Bu önlemler birçok çalışanın işsiz kalmasını geçici olarak önlemektedir. Alman çalışma ilişkileri krizi, daha çok sosyal ortaklıklar ile müzakere ederek aşmaya yönelik önlemler almıştır. Eurofound'un 2013 yılında yapmış olduğu değerlendirme de Almanya'da başarılı şekilde işleyen sosyal ortaklığa dikkat çekmektedir. Sosyal ortakların krizin etkilerini hafifletmeyi başardıklarını işbirlikçi çözüm arayışının krizden en çok etkilenen sektörlerde istihdam seviyelerini dengelemeye hizmet ettikleri ifade edilmiştir.

Toplu pazarlık sistemi değişen ekonomik ve piyasa koşullarına uyum sağlayan esnek bir yapıya sahiptir. Bunun örneklerini küreselleşme ile başlayan ve kriz zamanlarında toplu pazarlık sisteminin yapısında yaşanan değişimlerde izlemek mümkündür.

Yunanistan'da ise krizin başlangıcında yaşanan ticari ve mali kriz ile birlikte ticarete konu olmayan mal ve hizmet üretiminde gelirlerin artması ticaret açığındaki dengeleri bozmuş küresel ekonomik kriz ile birlikte çözüm için bir dizi yapısal reform hayata geçirmiştir. Hükümeti reform yapmaya iten nedenlerin

arasında dış baskılar da etkili olmuştur. Dışardan gelen yardımlar toplu pazarlığın âdem-i merkezileşmesine neden olurken diğer yandan toplu pazarlığa doğrudan devlet müdahalesini teşvik eden düzenlemeler yapılmıştır.

Pazarlık kapsamında büyük kayıplar yaşayan Yunanistan'da pazarlık kapsamındaki düşüş, ulusal sözleşmelerin sona ererek sektörel düzeyde yapılan anlaşmaların uzatılmasına ilişkin kural ve politikalarındaki değişmelerden kaynaklanmaktadır. Yunanistan'da 2010 yılında sona eren merkezi pazarlık (özellikle maaş pazarlığı) sonrasında işletme düzeyinde pazarlığın hüküm sürdüğü görölmektedir. 2010 yılından bu yana imzalanan anlaşmalar ise semboliktir.

Sonuç

Kriz zamanlarına ilişkin ilk düzenlemelerin uluslararası düzeyde öncelikli olarak küresel finansal sistemi dengelemeye yönelik planlara odaklandığı görölmektedir. Çalışma ilişkilerinde ise serbest pazar ekonomisinin hakimiyeti ile emek piyasasında görmekteyiz. Emek piyasasının düzenlenmesinde önemli bir unsur olan toplu pazarlık düzenlemeleri krizin başlangıcından itibaren önem arz etmektedir. Kriz zamanlarında âdem-i merkeziyete yönelik eğilimlerin artması özellikle dışarıdan gelen yardımlar ile birlikte yükselmiştir. Avrupa Birliği'nde krizin çalışma ilişkilerine ilişkin etkisi ile ilgili tek bir bakış açısı oluşturulamamaktadır. Kimi ölkeler krizden derinden etkilenmiş ve yoğun işsizlik ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan kimi ölkelerde krizin etkisi alınan ulusal önlemler ile neredeyse yok sayılacak seviyededir.

2008 krizinde Amerika'nın krize verdiği hızlı tepki Avrupa'da hemen gerçeleşmemiş ve krize karşı önlem almada, hepsi olmasa da çoğu Avrupa ülkesi hantal kalmıştır. Bu makale krize AB'nin politikaları dâhilinde cevap arayan Yunanistan ile sosyal ortakların krize verdikleri yanıtlar ile alınan ortak karar ve uzlaşma ile hareket eden Almanya arasında toplu pazarlık yapılarındaki farklılıkları göstermekte olup AB'de krize ortak bir tepkinin oluşturulmadığı görölmektedir. Toplu pazarlık yapısının daha geçirgen ve katmanlı hale gelmesi ile birlikte ölkelerin toplu sözleşmeden ya tamamen vazgeçilmesi ya da kriz ile birlikte tanınan özel haklar ile sözleşme üzerinde değişikliklerin yapılabilmesi kolaylaştırılmıştır. Özellikle şirket düzeyinde gerçeleştirilen anlaşmaların uzatılması 2008 krizinden sonra gittikçe zorlaşmıştır. Ulusal sistemler giderek daha kırılgan bir toplu pazarlık sistemi oluşturarak dinamik olarak da istikrarsız hale gelmiştir.

Kaynakça

- Ales, E. (2009). Transnational collective bargaining in Europe: The case for legislative action at EU level. *International Labour Review*, 148(1-2), 149-162.
- Beken, H.G. (2016). Kemer sıkma politikaları: Krizden çıkış stratejisi mi?”, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, I (1), 87-122
- Brandl, B. ve Traxler, F. (2011). Labour relations, economic governance and the crisis: Turning the tide again?. *Labour History*, 52(1), 1-22
- Brandl, B. ve Benchter, B. (2018). *The hybridization of national collective bargaining systems: The impact of the economic crisis on the transformation of collective bargaining in the European Union*. Durham University Business School, UK
- Broughton, A. ve Welz, C. (2013). *Impact of the crisis on industrial relations. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu
- Clauwaert, S. ve Schömann, I. (2012). *The crisis and national labour law reforms: A mapping exercise*. ETUI Working Paper
- Chan, M. (2008). *Impact on the global financial and economic crisis on health*. Statement by WHO Director-General Dr Margaret Chan. Geneva: WHO. 19.07.2019 tarihinde <https://www.who.int/mediacentre/news/statements/2008/s12/en/> adresinden erişilmiştir.
- Demir, M. (2018). *Çok düzeyli toplu pazarlık ve Türkiye’de uygulanabilirliği*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi, 1. Basım.
- Economakis, G., Frunzaru, V. ve Zisimopoulos, I. (2016). The economic crisis and industrial relations: Greece and Romania in comparison. *Journal of Economics and Business*, XIX(1), 51-77.
- European Commission. (2013). *Industrial relations in Europe Report 2012*. Brussels: European Commission
- Eğilmez, M. (2013). Küresel krizin neresindeyiz, kendime yazılar, 08.04.2019 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html> adresinden erişilmiştir.
- Fulton, L. (2015). *Trade Unions*, ETUI, 20.05.2019 tarihinde <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/Germany/Trade-Unions> adresinden erişilmiştir.
- Georgiadou, P.W. (2018). *Working life in Greece*. Yunanistan Genel Çalışma Konfederasyonu Çalışma Enstitüsü (INEGSEE), Eurofound, 20.05.2019 tarihinde <https://www.eurofound.europa.eu/country/greece-#collective-bargaining> adresinden erişilmiştir.
- Gennard, J. (2009). Development of Transnational Collective Bargaining in Europe. *Employee Relations*, 31(4), 341-346
- Glassner, V. ve Keune, M. (2010). *Negotiating the crisis? Collective bargaining in Europe during the economic downturn*. Geneva: Industrial and Employment Relations Department International Labour Office, Working Paper No:10
- Görmüş, A. (2012). Türkiye’de toplu pazarlık düzeyleri ve yeni gelişmeler. *Balkan Journal of Social Sciences*, 1(2), 1-11.

- Hyman, R. (1999). National industrial relations systems and transnational challenges: An essay in review. *European Journal of Industrial Relations*, 5(1), 89-110
- ILO (2009). *The financial and economic crisis: A decent work response*. Geneva: ILO
- ILO (2009b). *Global employment trends 2009*. Geneva: ILO.
- ILO (2015). 06.06.2019 tarihinde https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_415612/lang-en/index.htm adresinden erişilmiştir.
- ILO (2013). Collective Bargaining Essential to Overcome Global Income Inequalities (11.06.2019)
- Kennedy, G. (2016). Embedding neoliberalism in Greece: the transformation of collective bargaining and labour market policy in Greece during the Eurozone crisis. *Studies in Political Economy*, 97(3), 253-269
- Kızıldere, C. ve Büberkökü, Ö. (2017). Yunanistan borç krizi üzerine bir değerlendirme. *Akademik sosyal Araştırma Dergisi*, 5(40), 123-133
- Kotz, D. M. (2015). *The rise and fall of neoliberal capitalism*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, ISBN 978-0-674-72565-2
- Keune, M. (2010). *Derogation clauses on wages in sectoral collective agreements in seven European countries*. Dublin: Eurofound.
- Lehndorff, S. (2011). Before the crisis, in the crisis, and beyond: The upheaval of collective bargaining in Germany. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 17(3), 341-354
- Molina, O. (2014). Self-regulation and the state of industrial relations in Southern Europe: Back to the future? *European Journal of Industrial Relations*, 20(1), 21-36
- Öksüzömer, G. (2000). Endüstri ilişkilerinde değişimin yeni boyutları. *Sosyal siyaset Konferansları Dergisi*, 43-44, 31-47.
- Panitch, L. ve Konings, M. (2009). *American empire and the political economy of global finance*, Palgrave Macmillan, 1 st. Edition
- Ruyseveldt, J. V. (1995). *Growing Cross-national diversity or diversity tout court? An introduction to comparative employment relations. Comparative Industrial and Employment Relations*. Sage: London, 1-15
- Schulten, T. ve Bispinck, R. (2018). *Varieties of decentralisation in German collective bargaining, multi-employer bargaining under pressure decentralisation trends in five european countries*, Edited by Leonardi, S., Pederisini, R., ETUI
- Starke, P., Kaasch, A. ve Hooren, F. (2013). *The welfare state as crisis manager explaining the diversity of policy responses to economic crisis*. Palgrave Macmillan
- Stamati, A. (2013). *Greece: Impact of the crisis on industrial relations*, Eurofound, 11.06.2019 tarihinde <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/greece-impact-of-the-crisis-on-industrial-relations> adresinden erişilmiştir.

- Quinlan, J.P. (2011). "The begining of the end", *The last economic superpower the retreat of globalization, the end of American dominance, and what we can about it*. The MacGraw-Hill Companies
- Van Gyes, G. ve Schulten, T. (2015). *Wage bargaining under the new european economic governance: Alternative strategies for inclusive growth*. Brussels: ETUI.
- Visser, J. (2016). *Trade unions from a comparative perspective, comparative industrial and employment relations*. London:Sage Pub.,s37-67
- Visser, J. (2016a). What happened to collective bargaining during the great recession? *IZA Journal of Labor Policy*, 5(9), 2-35.
- Vogel, S. (2013). Germany: Impact of The Crisis On Industrial Relations, Eurofound, 11.06.2019 tarihinde <https://www.eurofound.euro-pa.eu/publications/report/2013/germany-impact-of-the-crisis-on-industrial-relations> adresinden erişilmiştir.
- Avrupa Endüstriyel İlişkiler Raporu (2010). 10.05.2019 tarihinde http://www.tepav.org.tr/upload/mce/genel/2012/2010_avrupa_endustriyel_iliskiler_raporu.pdf adresinden erişilmiştir.